

УДК 373.2:316.61]:398.2

Олена Литвишко

КАЗКА У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК ОСНОВНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ 5–6 РОКІВ

У статті автор досліджує казку, яка виступає основною умовою формування основ соціальної компетентності дітей 5–6 років. Зроблено ґрунтовний аналіз таких понять, як «соціалізація», «виховання», «соціальна адаптація», які входять у структуру соціальної компетентності. Досліджено, що казка має виховний та соціалізуючий вплив на формування особистості дитини дошкільного віку; виявлено, що завдяки казці виховуються такі позитивні риси характеру: доброта, порядність, працелюбність, чесність; засуджуються лінощі, підступність, брехливість, заздрість; збагачується мовлення дитини; дошкільник вчиться правилам життя в сучасному суспільстві.

Ключові слова: дошкільні навчальні заклади, вихователі, казка, виховання, вихованість, виховне середовище, соціалізація, соціальна адаптація, соціальна компетентність, компетентнісний підхід, діти 5–6 років.

В статье автор исследует сказку, которая выступает основным условием формирования основ социальной компетентности детей 5–6 лет. Сделано тщательный анализ таких понятий, как «социализация», «воспитание», «социальная адаптация», которые входят в структуру социальной компетентности. Доказано, что сказка имеет воспитательное и социализирующее влияние на формирование личности ребенка дошкольного возраста; обнаружено, что благодаря сказке воспитываются такие положительные черты характера: доброта, порядочность, трудолюбие, честность, осуждается лень, коварство, лживость, зависть; обогащается речь ребенка; дошкольник учится правилам жизни в современном обществе.

Ключевые слова: дошкольные учебные заведения, воспитатели, сказка, воспитание, воспитанность, воспитательная среда, социализация, социальная адаптация, социальная компетентность, компетентностный подход, дети 5–6 лет.

In the article author explores the tale, which serving basic condition for laying the foundations of social competence of children 5–6 years. Made a thorough analysis of concepts such as «socialization», «education», «social adaptation», which included in the structure of social competence. Investigated, that the tale has socialization and educational impact on the formation of the

child of preschool age. Found, that due to tale brought such positive traits: kindness, honesty, diligence, honesty; condemn laziness, deceit, falsehood, envy; enriches a child's speech; preschooler learn the rules of life in modern society. It was found, that due to tale worldview formed child relationship to the world around her. Isolate that tale introduces the child to the adult world, teaches certain rules of behavior in today's complex society fulfills a function socialization, has respect for people of all nationalities that lays the foundations of social competence.

Key words: *preschool education, tutor, tale, upbringing, manners, educational environment, socialization, social adaptation, social competence, competence approach, children 5–6 years.*

Входження сучасного українського суспільства у світовий європейський простір вимагає всебічно інтелектуально розвинутої особистості людини, риси характеру та світогляд якої починають формуватися у сім'ї ще з дошкільного віку. Дошкільний навчальний заклад виступає основною провідною ланкою становлення особистості дитини-дошкільника і впливає на всебічний розвиток, соціалізацію та формує в них основи соціальної компетентності.

Найбільший соціалізуючий вплив на інтелектуальні та розумові здібності дошкільника має казка, яка формує у дітей позитивне ставлення до світу, до всього того, що оточує дитину, виховує гідного громадянина нашої держави. На нашу думку, у казки кожного з народів світу, як і у рідну мову, закладено генетичний код нації, який передається з покоління в покоління, і чим старіша казка, тим більший виховний та соціалізуючий вплив вона має на формування особистості та становлення власного «Я» у сучасних дітей.

Казки склалися багатьма поколіннями людей, в них відображено історичне минуле кожної країни. Наприклад, в соціально-побутових казках відображені звичаї, традиції, побут, умови проживання того чи іншого народу. Також досить вагомий вплив на формування світогляду у підростаючого покоління мають екранізовані казки – сучасні мультфільми, які залюбки переглядають діти і сюжет яких теж несе в собі емоційне та моральне забарвлення; знайомить дітей з життям в суспільстві, сім'ї, вчить допомагати старшим, підтримувати та виручати зі складних життєвих ситуацій своїх однолітків, не ображати менших за себе.

Дослідженням казки займалися вітчизняні науковці: педагоги, психологи, філологи, серед них В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова, І. Франко, Л. Українка, Н. Смірнова та ін. На думку І. Франка казки вчать доброти, поваги, мудрості, людяності, любові до всього живого. У своїй праці письменник зазначив, що «Я бажав би, щоб наші діти в інтересі здорового й морального розвою якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин... Відси вони

винесуть перші і міцні основи замилювання до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися близько її творам, прислухатися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й просліджувати її великі загадки» [12, с. 74].

Сюжет будь-якої казки написаний в доступній формі для дитини дошкільного віку. Казка «пропонує дитині образи, котрими вона насолоджується, непомітно для себе засвоюючи життєво важливу інформацію» [8, с. 248].

Проблема формування соціальної компетентності у наш час стає все більш актуальна та привертає увагу багатьох дослідників. Це питання у своїх наукових розвідках досліджували А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Воронецька, І. Печенко, О. Позднякова багато та ін. До складу поняття «соціальна компетентність» можна віднести такі складові як, «соціалізація», «виховання», «виховне середовище», «соціальна адаптація» які нерозривно пов'язані між собою.

Метою статті є дослідження казки, як основної умови формування основ соціальної компетентності дітей 5-6 років в дошкільних навчальних закладах.

Завдяки казці формується світогляд дитини, ставлення її до оточуючого світу. Кожна казка має виховний та соціалізуючий вплив на розвиток особистості дошкільника. Вона виховує доброту, порядність, працелюбність, чесність, збагачує мову дитини новими словами, вчить правилам життя в сучасному суспільстві, спілкуванню з однолітками, знайомить з навколишнім рослинним та тваринним світом, формує позитивне ставлення до всього, що її оточує. У казках про тварин, які належать до так званого «звіриного епосу», також відображено життя того чи іншого народу, яке змальоване в алегоричних, олюднених образах тварин. Ці казки наскрізь пронизані гумором, сатирою, кожен герой має свою рису характеру, певну вдачу. За допомогою цих казок висміюються такі риси людського характеру, як заздрощі, лінощі, хитрість, підлість, підступність, але є також і позитивні герої, які наділені добротою, порядністю, працелюбністю. Головними героями цих казок виступають як свійські (свиня, півень, собака, баран, коза) так і дикі (вовк, ведмідь, заєць, лисиця, їжак, рак) тварини. Кожна тварина наділена певними рисами характеру, які притаманні людям, наприклад, лисиця – хитра, улеслива, підступна, заєць – боягуз, рак і черепаха – повільно рухаються, ведмідь – неповороткий та ін.

Казки «поєднують світ дорослий і дитячий, світ реальний і майже ірреальний. Вони легко вписуються і в наші буденні, і у чарівні закони буття». «Казка вводить у світ, де всі ми на рівних, де дійсно друзі і попутчики своїм дітям». Казка, це – «чарівний міст, котрим нам не складно перебраться на сторону дитинства і зрозуміти дитяче мислення і дитячий настрій» [8, с. 10].

Казка знайомить дитину зі світом дорослих, вчить певним правилам поведіння в сучасному складному суспільстві, виконує певну соціалізуючу функцію, виховує повагу до людей всіх національностей тобто закладає основи соціальної компетентності. Вона належить до одного з основних засобів, за допомогою якого відбувається виховання, соціалізація та формуються основи соціальної компетентності дітей 5–6 років.

Дослідник А. Мудрик соціалізацію розуміє, як розвиток та становлення особистості в процесі засвоєння і відтворення культурних традицій, що відбувається у взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створеними умовами життя на всіх вікових етапах розвитку особистості. Сутність соціалізації залежить від поєднання факторів пристосування і відокремлення людини в умовах конкретного суспільства [7, с. 9].

Вчений виділив 4 групи факторів соціалізації, які впливають на розвиток особистості:

– мегафактори належать до першої групи, це ті фактори, які впливають на соціалізацію всіх людей земної кулі (космос, світ, мир);

– макрофактори відносяться до другої групи та впливають на соціалізацію людей, які проживають в певній країні (країна, етнос, суспільство, держава);

– мезофактори утворюють третю групу та відображають умови соціалізації великої групи людей, які відрізняються між собою: місцевістю і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, село, місто, населений пункт, вулиця); засобами масової комунікації (радіо, телебачення, газети, журнали); відношенням до тих чи інших субкультур;

– мікрофактори становлять четверту групу, до якої відносяться фактори, які впливають безпосередньо на конкретних людей, які з ними взаємодіють: сім'я, сусіди, однолітки, виховні заклади (дошкільні навчальні заклади, школи, ліцеї, коледжі), різні суспільні, державні, релігійні, приватні організації, мікросоціум [7, с. 10–11].

Теорію соціалізації науковець охарактеризовує як скупність чотирьох складових:

1. Стихійна соціалізація – процес стихійної взаємодії людини із суспільством і стихійний вплив на неї різноспрямованих обставин життя;

2. Відносно керована соціалізація – процес і результат впливу держави на життя різних категорій громадян;

3. Відносно соціально контрольована соціалізація – процес планомірного виховання людини, який створений державою і суспільством;

4. Свідома самозміна людини, яка проявляється в більшій чи меншій мірі [6, с. 52].

Н. Головановою у дисертаційному дослідженні запропоновано п'ять

підходів до вивчення педагогічної складової поняття «соціалізація»:

1. Соціологічний (процес засвоєння дитинством творчого потенціалу культури, механізм соціального наслідування, що передбачено, як стихійними впливами середовища так і цілеспрямованим навчанням і вихованням);

2. Факторно-інституціональний (визначається за допомогою сукупності дій факторів, агентів та інститутів соціалізації);

3. Інтеракціоністський (головною складовою соціалізації виступає міжособистісна взаємодія, спілкування, без якого не можливе становлення особистості);

4. Інтеріоризаційний (передбачається засвоєнням особистістю цінностей, норм, установок, які виробило суспільство, в результаті цього особистість виробляє систему внутрішніх регуляторів, форм поведінки);

5. Інтраіндивідуальний (соціалізація визначається як творча самореалізація особистості, перетворенням себе, самовдосконаленням) [2, с. 43].

Соціалізація належить до неперервного процесу, на відміну від неї виховання – це перервний, дискретний процес, який здійснюється планомірно та обмежений місце і часом. Виховання – це «усвідомлене і цілеспрямоване зрощування людини як особистості у відповідності зі специфікою цілей, соціальних груп і організацій, в яких воно здійснюється» [4, с. 87]. Поняття «виховання» має багато визначень та розглядається вченими, як процес, діяльність, суспільне явище, вплив, взаємодія, система. Виховання розглядається у вузькому та широкому розумінні. У вузькому педагогічному смислі – це виховна робота, «спрямована на формування в дітей певних якостей, поглядів, переконань; у ще вужчому значенні – розв'язанням конкретних виховних завдань», а «у широкому соціальному смислі є впливом на людину суспільства в цілому, що фактично ототожнює його із соціалізацією; в широкому педагогічному смислі виховання є цілеспрямованою перетворювальною діяльністю; здійснюваною системою навчальних закладів» [4, с. 87].

Короткий термінологічний словник поняття «виховання» трактує як, «цілеспрямований та організований процес формування особистості», а «вихованість» – це «відповідність рис і поведінки вихованця меті й завданням виховання» Під соціалізацією розуміється «процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, утвердження його як особистості, залучення до суспільного життя як активної, дієвої сили» [5].

В українському педагогічному словнику термін «виховання» охарактеризовано, як «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [3, с. 53].

До виховного середовища відноситься середовище, яке має безпосередній і опосередкований вплив на дитину на мікрорівні;

«сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що створює умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури, впливає на формування її фізичних, психічних і соціально-адаптивних можливостей, процес і повноту творчої самореалізації» [4, с. 95].

Л. Воронецька соціальну адаптацію розуміє як «постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища і результат цього процесу», а завдяки створенню розвиваючого середовища відбувається формування соціальної компетентності дошкільника. Дослідниця вважає, що перебуваючи у такому середовищі у дітей до шести років закріплюється соціальна позиція «Я і суспільство» [1, с. 107]. Під соціальною компетентністю дітей дошкільного віку вчена розуміє інтегративну характеристику особистості, яка включає в себе знання, вміння та уявлення дитини про соціальну дійсність, ціннісне ставлення до власного здоров'я, соціальні навички та вміння ефективно діяти відповідно до соціальних потреб, емоційно-позитивне ставлення до культурних і духовних цінностей суспільства. На відміну від соціалізації, яка включає в себе процес, умови, виявлення і результат соціального формування особистості, соціальна компетентність відображає якісну характеристику соціальної підготовки дитини дошкільного віку до самостійного життя [там само, с. 108].

Компетентнісний підхід включає в себе цілісну систему, до якої належать мета, завдання, зміст, організаційне і технологічне забезпечення соціальної компетентності особистості дитини дошкільного віку та дозволяє найточніше визначити змістові лінії і логіку введення дитини у суспільне довкілля, яке спрямоване на формування соціальної компетентності дітей, що необхідна для забезпечення їхньої життєдіяльності в соціумі [11, с. 22].

І. Печенко поняття «соціальна компетентність» розуміє як складну полікомпонентну властивість особистості, її інтегральну якість, «яка складається з цілого комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості». У структурі соціальної компетентності дослідниця виділяє 3 компоненти: емоційно-почуттєвий, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий. На її думку, «емоційно-почуттєвий компонент соціальної компетентності обумовлюється здатністю дітей адекватно оцінювати та реагувати на емоційно-почуттєві прояви інших, сприймати себе у контексті відносин з однолітками та дорослими. Мотиваційно-ціннісний компонент становить сукупність соціальних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій дітей за умови зміни соціальних інституцій. Діяльнісно-поведінковий компонент репрезентує здатність дитини відчувати свою належність до певної соціальної групи, вміння доброзичливо взаємодіяти, налагоджувати спільну діяльність,

гармонійні стосунки з однолітками. Така структура соціальної компетентності дає змогу глибше зрозуміти не тільки сутність цього феномена, але і його динаміку в період переходу з дошкільного дитинства до нової соціальної ситуації – навчання в школі» [9, с. 9].

О. Позднякова поняття «соціальна компетентність» у своєму науковому дослідженні розглядає як «процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (комплексу знань, умінь, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення акцентів з їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, активність у командній роботі, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатійність» [10, с. 6].

У дошкільних навчальних закладах під час проведення інтегрованих занять вихователі знайомлять дошкільників з вітчизняними, зарубіжними, авторськими, віршованими казками, які рекомендовані діючими програмами. Також для дітей 6-го року життя вже можна брати дещо складніші за сюжетом казки, і використовувати на заняттях навіть ті, які не передбачені програмою.

Під час проведення занять варто використовувати казки різних народів світу. Наприклад, можна ознайомити з англійською народною казкою «Троє поросят», яка написана ще в 19 ст., але і до цього часу не втратила своєї актуальності. Використовуючи сюжет цієї казки дітям потрібно пояснити, що не треба задаватися перед своїми товаришами, братами та сестрами, потрібно в усьому допомагати один одному, що лише разом можна багато чого досягти, а також думати про своє майбутнє, а не жити лише одним днем; не потрібно насміхатися над тими, хто хоче чогось досягнути в житті, а навпаки допомогти, порадити, підтримати, бо не зрозуміло, як завтра повернеться доля. Соціалізуюча функція цієї казки полягає в ознайомленні з працею дорослих, на прикладі побудови хатинок, так як кожен з братів використовував різні матеріали, і лише будиночок з міцного каміння, виявився справді надійним. Під час проведення інтегрованих занять можна ознайомити дошкільників з такими прислів'ями, як «Один у полі не воїн», «На дерево дивись як родить, а на людину – як робить». Також вихователь повинен пояснити дітям, що не слід довіряти чужим і незнайомим людям.

Отже, казка у житті дитини-дошкільника відіграє досить велику роль. Це – безсмертний твір мистецтва, який живе вічно у пам'яті кожного народу та несе в собі досить багато повчальної інформації. Дитина починаючи з раннього віку виховується за допомогою казки, вчиться жити у сучасному не легкому суспільстві, і хоча казки склалися багато століть тому, але і у наш час вони є досить актуальними для сучасних дітей, які

живуть у час різноманітної комп'ютерної техніки.

У подальших дослідженнях варто провести експериментальну роботу до якої залучити вихователів та батьків і вивчити ступінь сформованості основ соціальної компетентності дітей 5–6 років засобами казки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронечкая Л. Нормативное и интерпретативное понимание социальных компетентностей детей дошкольного возраста / Л. Воронечкая // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 28. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – К. : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 105–113.
2. Голованова Н. Ф. Педагогические основы социализации младшего школьника: дисс. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Голованова Н. Ф.: СПб., 1997. – 456 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Короткий термінологічний словник: Психологія та педагогіка. – [Електронний ресурс]. Режим доступа: http://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/131.html
6. Мудрик А. Социализация человека как проблема / А. Мудрик // Социальная педагогика. – 2005. – № 4. – С. 47–57.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. Для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик // Под ред. В. А. Сластенина. – 3-е изд., испр. И доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 200 с.
8. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л. Ф. Обухова. – М. : Тривола, 1995. – 360 с.
9. Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.08 – дошкільна педагогіка / І. П. Печенко. – К., 2003. – 21 с.
10. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектної діяльності: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00. 03 – корекційна педагогіка / О. Л. Позднякова. – К., 2010. – 25 с.
11. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: автореф. дис...докт. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка / І. П. Рогальська. – Луганськ, 2009. – 45 с.
12. Франко І. Коли ще звірі говорили: Казки для дітей / І. Я. Франко // Повне зібрання творів: У 50т. – Т. 20. – С. 74.